

ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ ASTĂZI: ÎNTREBĂRI ȘI RĂSPUNSURI

Gh. Platon

1. ISTORIOGRAFIA ÎN ANII REGIMULUI TOTALITAR

Nu mă situez în rândul celor dispuși să considere instituirea “cortinei de fier” și dominația regimului totalitar drept fenomene de ruptură totală în evoluția vieții noastre istorice. După instituirea acestui regim, sub o formă sau alta, relațiile cu lumea au continuat, elitele sociale și politice, deși supuse unui sistematic regim de exterminare fizică și psihică, au continuat să existe. Din interiorul regimului s-au constituit altele, noi, lipsite de spiritul de obediență pe care regimul urmărea să-l inoculeze oamenilor. Obiceiurile, tradițiile, credința au fost păstrate, fără ca regimul să le altereze în substanța lor intimă. Gândirea nu a putut să fie deplin încătușată; a rătăcit spre limanurile libertății, în căutare de aer proaspăt, revigorator. Revoluția din 1989, înlăturând regimul politic de opresiune, a redat gândirii climatul de libertate în care aceasta se putea dezvolta. Mutatis-mutandis, situația este valabilă și pentru domeniul istoriografiei. Cu excepțiile dureroase deja cunoscute, istoricii români, făcând concesii, au putut să-și continue activitatea. Dezvoltarea istoriografiei, sincopată în anii regimului totalitar, a intrat în normalitate după 1989.

Istoriografia perioadei totalitare și producția de orientare marxistă nu trebuie judecate în bloc și aruncate, în întregul lor, la coșul de gunoi. Marxismul și comunismul – se știe – au reprezentat orientări politice și intelectuale cu mare pondere în Occident, până târziu, în deceniul '70. Un scriitor din România, care a cunoscut ororile temnițelor “naționale”, emigrat în Occident, relatează dificultățile pe care le-a întâmpinat în explicarea adevăratei fețe a comunismului (așa cum era el promovat în România) în fața unor tineri atașați ideologic doctrinei, a cărei aplicare politică era atât de deosebită la noi, în țară (cf. Hans Bergel, *Întâlnire cu civilizația și cultura română a fost decisivă pentru tot restul vieții mele*, “Contrafort”, an VIII (2001), nr. 9-11 (83-85), septembrie-noiembrie 2001, p. 30-31).

Istoricii mari ai perioadei, chiar dacă – din convingere sau din obligație – au adoptat ca metodologie de cercetare materialismul marxist (am cita, în rândul acestora, pe David Prodan, Ștefan Pascu, Constantin Daicoviciu, P.P. Panaitescu, A. Oțetea ș.a.) au elaborat opere cu impact decisiv asupra istoriografiei și a isto-

ricilor tineri, care s-au format și și-au desfășurat activitatea în anii regimului totalitar. *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea, Supplex Libellus Valachorum* (cu cele trei ediții ale sale), și *Răscoala lui Horeea, 1784, Meșteșugurile în Transilvania în secolul al XVI, Voevodatul Transilvaniei, Interpretări românești, sau Tudor Vladimirescu*, operă a lui Andrei Oțetea, istoric ce a dat un răspuns nimicitor imposturii și aroganței ascunse sub mantia marxismului (polemica în jurul cărții scrise de impostorul S. Știrbu), sunt cărți de referință, cu puternic impact în epocă.

Firește, istoricii oficiali, de serviciu (cum sunt numiți) nu au lipsit; au prisosit, chiar. Formate, în special, în Institutul de istorie de pe lângă C.C. al P.C.R., aceștia aveau misiunea să instaureze ideea potrivit căreia Partidul comunist ar reprezenta întruchiparea spiritului absolut în istoria noastră și să facă din N. Ceaușescu zeul tutelar. În acest scop, au fost falsificate date, îngroșate evenimente istorice, absolutizată interpretarea luptei de clasă în istorie, exacerbate miturile, istoriografia sovietică fiind apreciată drept “far călăuzitor” ș.a. Manualul editat de M. Roller (redactat însă de apologeți ai regimului totalitar) reprezintă o mostră evidentă cu privire la denaturările pe care regimul le-a impus istoriei poporului român. La acestea, s-au adăugat interpretările exagerate, cu caracter naționalist și protocronismul, străine spiritului istoriei și adevărilor ei.

Firește, societatea, în întregul ei, nu a putut să nu fie contaminată de ideologia regimului, profesată în școli și promovată și difuzată de toate instrumentele puterii. Au existat însă și ferestre care, deschise, au lăsat să pătrundă aerul proaspăt al spiritului liber. În felul acesta – deși slab și sporadic – istoricii de bună credință, numeroși, au încercat să mențină legătura cu lumea; cu istoriografia occidentală (fără a putea să se încadreze însă în ritmurile dezvoltării) și să respingă încercările grosolane de mistificare a unora din adevăurile fundamentale ale istoriei noastre. Reamintim, din nou, rolul care a revenit profesorului A. Oțetea în reconsiderarea revoluției din 1821. *Victoria* reputată atunci a fost cu mult mai importantă decât simpla demascare a unui impostor, aflat în slujba regimului. A fost triumful adevărului în istoriografie. De asemenea, în același sens, trebuie amintită și dejucarea tentativei întreprinsă de Institutul de istorie militară – aflat sub conducerea generalului Ilie Ceaușescu – de a împinge epoca de formare a poporului român în secolul al III-lea.

Istoriografia epocii totalitare se cere analizată nu numai în laturile sale negative, în construcțiile deliberate ale regimului, ci și în realizările sale; acestea nu au lipsit, înscriindu-se pe linia procesului de sociologizare caracteristic și istoriografiei occidentale. Studiile de istorie socială – de istorie a țăranimii, de demografie istorică, explorarea științifică a mentalităților și lucrările de statistică, cele vizând, cu deosebire, comerțul și industria sau multe din cele privitoare la fenomenul național, se situează în această arie. De asemenea, autoritatea pe care și-a câștigat-o istoriografia și-a găsit expresie (după anul 1980, mai cu seamă) în corectarea datelor falsificate cu privire la rolul burgheziei și al moșierimii în istoria noastră modernă, la caracterul așa-zisului regim “burghezo-

moșieresc”, la rolul monarhiei, la condițiile de dezvoltare a României moderne, la cauzele răscoalelor țărănești ș.a.

Toate acestea dovedesc faptul că *istoria adevărată* a reprezentat o preocupare constantă a numeroșilor istorici formați în anii regimului totalitar, care au izbutit să mențină legătura cu tradiția istoriografiei românești și cu progresele realizate de istoriografia europeană. Analiza cumpănită a istoriografiei acestei perioade trebuie să fie realizată atât pe orizontală cât și pe verticală, cu menționarea dreaptă a plusurilor și minusurilor înregistrate de știința noastră istorică.

Școli sau curente mărturisit atașate unei personalități sau linii metodologice nu s-au putut constitui. “Religia” oficială, cea marxist-leninistă, nu îngăduia asemenea abateri. “Școala Analelor” franceze, cu noile sale direcții și metodologii, a oferit mereu un exemplu și o linie de conduită conștient urmărită, de cele mai multe ori. Profesorul D. Prodan, de pildă, a reprezentat o personalitate exemplară, atât prin atitudine civică, precum și prin scrisul său, care a influențat întreaga noastră mișcare istorică. De asemenea, aș aminti și realizările istoricilor din Iași, mai puțin conformiști față de tendințele oficiale. “Anuarul Institutului de istorie «A. D. Xenopol»” a fost una din publicațiile cele mai căutate și în afara hotarelor țării.

2. ISTORIOGRAFIA ÎNTR-O EPOCĂ DE TRANZIȚIE?

Nu cred că istoriografia se află într-o fază de tranziție. Tranziția (a devenit, aproape, un eufemism, pentru a marca neputința adaptării noastre la noua ordine) – există în viața politică, în economie, în administrație, în organizarea instituțională, toate, rânduite pe alte baze. Istoriografia, cu configurația ei particulară deja definită, nu și-a pierdut statutul, nu și-a modificat structura. A fost eliminat balastul ideologic impus de regimul totalitar și înlăturată, uneori polemic, convenția dogmatică. Libertatea de gândire și de abordare a tematicii, a orientat-o, cu mai multă fermitate, spre ecourile și sugestiile venite de la istoriografia occidentală, receptate creator, pentru a se ajunge la acomodarea și încadrarea în ritmurile și în metodologia acesteia.

După revoluția din 1989, s-au cerut și s-au scris *Istorii adevărate* sau *sincere*, dorite și așteptate de cei mulți aflați aproape de istoria națională și de valorile sale. Nu este vorba însă de o *altă istorie*, de *una nouă*. Regimul totalitar a încercat să impună o asemenea istorie, scrisă potrivit obiectivelor sale politice. Nu a izbutit. Spre sfârșitul perioadei – așa cum s-a notat și mai sus – multe din exagerările sau falsificările impuse de regim au fost eliminate sau amendate. Nenumărate tabuuri ale marxismului au fost, și ele, sensibil modificate. Istoriografia națională ajunsese la un echilibru, în care dominau profesionalismul și valoarea.

Marea majoritate a istoricilor care și-au respectat statutul și au păstrat rigori disciplinei profesate au avut sentimentul că scriu – și chiar au și scris – o istorie sinceră, adevărată, fără vreo constrângere din afară.

Este drept, sinceritatea, ca și adevărul, sunt subiective, ele fiind în acord cu pregătirea profesională, cu capacitatea intelectuală, cu informația și maniera de interpretare ș.a. Optica și viziunea asupra proceselor și fenomenelor istorice diferă. Unele din aprecieri pot fi validate, altele nu, multe pot să fie amendate. Depinde și de maniera în care este realizată aprecierea, judecata critică. Aceasta trebuia făcută – cel puțin – cu același profesionalism și aceeași bună credință ce au stat la baza elaborării lucrărilor în discuție. Când întreaga producție istoriografică a perioadei totalitare va trece prin filtrul criticii, când aprecierile vor putea fi făcute *la obiect* – lipsite de prejudecăți sau presiuni de tot felul – vor putea fi obținute răspunsurile așteptate la multe din întrebările care frământă lumea intelectuală. Să sperăm că o asemenea evaluare, de marcată profesionalitate, nu va întârzia prea mult să apară.

3. ISTORIA ȘI MANUALELE ALTERNATIVE

Maniera în care au fost alcătuite manualele și reacția care au provocat-o sunt simptomatice pentru locul ce-l deține istoria în conștiința opiniei publice de astăzi. Dacă discuția s-ar fi purtat între istorici (cum ar fi fost firesc), ea s-ar fi desfășurat, cred, în liniște și riguros subordonată adevărului. Fiecare din grupurile de istorici angajați în alcătuirea manualelor a avut libertatea să le alcătuiască în acord cu cerințele programei analitice elaborată de MEC, care urmărea alinierea învățământului istoric din România la cerințele generale ale UE. Interesul general existent față de istoria națională și intervenția factorului politic au făcut ca discuția să depășească limitele impuse inițial, actul educațional angajând o dispută generală, străină, în multe aspecte, de perspectiva comprehensivă ce legitimează o judecată de valoare dreaptă.

Frustrările interne, de natură națională, numeroase în anii tranziției noastre, polemica aprinsă cu privire la globalizare și la limitele acesteia, în perspectiva intrării României în UE, evenimentele din ultimii ani petrecuți în Balcani, precum și cele mai recente, mai cu seamă, voința manifest afirmată a României de a adera la NATO, *toate*, au primat discuției din jurul manualelor alternative de istorie un caracter de-a dreptul dramatic. În condițiile în care *tranziția* noastră a adoptat drept numitor comun negarea a tot ceea ce a aparținut “vechiului regim” și adoptarea unor noi valori, care să corespundă spiritului democratic, dezbateră având în vedere, mai mult, extremele, a fost înverșunată. Trebuie spus, înainte de toate, că programele – aprobate în grabă de MEC, pentru a se îngădui apariția rapidă a manualelor – au fost defectuos alcătuite, fără a se ține seama că, în acest domeniu, alinierea la standardele europene nu se poate realiza la fel de ușor ca în domeniul economic, în administrație, justiție sau în instituționalizarea unor practici sociale. Pe de altă parte, unii dintre autori, a căror bună credință nu poate fi pusă sub semnul îndoielii, au crezut că sunt capabili să realizeze – dintr-o dată – o nouă istorie, eliminând tot ceea ce li s-a părut că reprezintă a fi adaos excesiv, mit sau exagerare, selectând materialul istoric într-o

manieră proprie, forțând, uneori, interpretarea, pentru a apropia conținutul istoriei noastre de al celei occidentale (în trecut fie spus, alcătuirea manualelor școlare a provocat și în Franța, de pildă, o discuție aprinsă. Și aici, s-a observat, evident, disparitatea între istoria savantă și cea folosită ca obiect de învățământ. Aceasta din urmă, așa cum s-a spus, a rămas, pentru cei mai mulți, o simplă *liturghie*. De asemenea, alcătuirea operei monumentale cunoscută sub denumirea de *Lieux des Mémoires*, urma să înfățișeze faptele cele mai semnificative din istoria Franței, într-o manieră nouă, a avut un final neprevăzut. Opera – care s-a vrut o replică împotriva vechii maniere de a scrie istoria (maniera lavissiană) – a sfârșit prin a fi o reîntoarcere la această direcție, adică, un moment lavissian, ca urmare a reacției stârnite în opinia publică.

Încercarea – făcută de unii din autorii manualelor alternative, cu stângăciile lipsei de experiență, cu mult aplomb, însă – a provocat o adevărată furtună. În general, specialiștii, dominându-și subiectivitatea, și-au rostit cuvântul cumpănit, de pe pozițiile eticii și ale competenței profesionale; oamenii politici, însă, au invocat argumente care să conducă la acuze de lipsa de patriotism și de trădare a intereselor naționale. De asemenea, excesele naționaliste reliefate cu prilejul dezbaterilor nu au fost apreciate, nici ele, cu mai multă îngăduință.

În linii foarte generale, discuția a reliefat, credem, un fapt deosebit de important: anume, nevoia imperioasă de a se scrie nu o *altă istorie*, ci un *alt fel de istorie*, care să fie înțeleasă, iubită și respectată în lumina experiențelor românești contemporane. O istorie utilă instrucției și educației, factor constituent al viitorului societății noastre. Totodată, s-a desprins și nevoia ca, în domeniul acesta (în care trebuie căutate, selectate și promovate valorile ce au concurat la formarea identității naționale, necesar transformate în tezaur național) să fie evitate graba și improvizația. Valorile reale trebuie selectate și impuse prin concepție clară, prin cercetare metodică și schimb activ de idei, departe de improvizația diletantă și ignorarea adevărului.

Cu excepția intruziunilor politice și a unor excese de limbaj și procese de intenție, discuția a fost totuși constructivă. Ea nu a depășit decât rareori limitele deontologiei profesionale. Tinerii, mai ales, acei care s-au aventurat în operația de selectare și interpretare a faptului istoric, au înțeles, se pare, că această operație solicită nu numai îndrăzneală, ci și o strictă competență profesională. Să nu se uite că, în trecutul nu prea îndepărtat, manualele pentru școlile secundare erau alcătuite de specialiști consacrați, cu autoritate și prestigiu științific (în rândul acestora i-am aminti pe N. Iorga, A. Oțetea, V. Papacostea, E. Diaconescu, C.C. Giurescu ș.a.). În cazul nostru, competența și cumpătarea sunt cu atât mai necesare cu cât din manualele noi trebuie eliminat balastul nereproductiv și corectate falsificările întreprinse în timpul regimului totalitar, pentru a pune în lumină valorile care se înscriu în patrimoniul național, în cuprinsul unei rostiri echilibrate, în acord cu cerințele puse în fața școlii de imperativele timpul nostru. Istoricii mai vârstnici, la rândul lor, care cunosc, dar și simt istoria (lăsând la o parte imperfecțiunea programelor), au înțeles și ei,

mai bine, poate, necesitatea scrierii istoriei naționale în acord cu orizontul de așteptare al timpului nostru.

Pe acest teren – sau, mai bine zis, în acest domeniu, ce aparține, încă, pedagogiei naționale și ne reprezintă ca parte a identității noastre și a culturii ca document expresiv al spiritualității românești și latură constitutivă a patrimoniului umanității – trebuie lucrat cu grijă și pricepere, pentru a ne putea păstra și întări imaginea și a impune valoarea pozitivă a eforturilor românești. Această nevoie, comună, solicită colaborare, iar nu dispută lipsită de orizont. Oricum, *momentul manualelor alternative* a fost unul semnificativ, atât pentru definirea opțiunilor profesioniștilor, cât și pentru reliefaarea manierei în care este percepută astăzi istoria de către opinia publică, în general. Firește, constatările și explicațiile pot fi cu mult mai numeroase decât cele pe care, deziderativ, le-am formulat noi.

4. TRATATUL DE ISTORIE A ROMÂNILOR AL ACADEMIEI

Președintele Secției de Științe istorice și arheologie a Academiei Române, academicianul Dan Berindei, în calitatea sa de redactor responsabil, a oferit un răspuns autorizat la întrebarea referitoare la locul pe care îl ocupă Tratatul de istorie în actualul context. Îl reproducem în deplină adevărată adeziune la el: Tratatul, a spus recent domnia sa, reprezintă o “lucrare bilanț pe care istoricii români trebuie s-o aibă la îndemână la acest început de nou mileniu, dar totodată este și o lucrare de interes național. Este conexat stadiului actual de dezvoltare a istoriografiei mondiale, dar el urmărește, înainte de toate, să înfățișeze “*sine ira et studio*” cursul istoriei naționale, să clarifice confuzii care au “înflorit” în ultima perioadă, să pună capăt unor denigrări ale personalităților istorice, exagerărilor, demitizării, punând capăt “aruncării copilului odată cu baia” și reluând în mâinile istoricilor specialiști tratarea în care s-au implicat deseori după decembrie 1989 cei chemați dar și cei nechemăți. În nici un alt domeniu științific nu s-a asistat la acest fenomen de “invazie” al nespecialiștilor ca în cel al istoriografiei, mulți din afara profesiei, fără studii de specialitate, considerându-se specialiști și nu doar în istoria contemporană, dar chiar și în istoria veche, medie sau modernă. Apropiata apariție a Tratatului va reprezenta un eveniment benefic nu numai pentru domeniul științelor istorice, dar și pentru complexul proces de tranziție pe care-l străbatem, pentru normalitatea și stabilitatea pe care le dorim a fi instaurate” (Cf. “Academica”, an XI, nr. 11 (31) septembrie 2001, p. 1, 4).

Pot adăuga că, alcătuită cu conștiinciozitate și profesionalism riguros, în respectul valorilor ce ne reprezintă, lucrarea va putea fi și un util punct de plecare, cel puțin, pentru scrierea acelei *istorii adevărate* pe măsura așteptărilor generațiilor care vor da expresie cerințelor noului secol în care am intrat.

Tratatul va aduce la zi informația, eliminând interpretările subiective, tendențioase, aprecierile encomiastice și protocroniste, încercând să înfățișeze, cu

obiectivitatea solicitată de deontologia profesională, stadiul actual de dezvoltare a istoriografiei.

Firește, trebuie ținut seama că opera este una colectivă. Faptul impietează asupra unității, a interpretării, uneori, a formei de expresie, ivită din individualitatea scrisului autorilor. Discursul istoric nu a putut fi adus la același numitor. Nimeni nu-și face iluzia că, odată realizată, noua sinteză de istorie a românilor va întruchipa perfecțiune. Unii – semnificativ pentru lumea în care trăim – au început să o critice fără a aștepta să iasă de sub tipar. Cei mai mulți însă o așteaptă cu interes, în speranța de a afla răspuns la multe din întrebările controversate astăzi din cauza intruziunii în scrisul istoriei a așa numiților “istorici de duminică” – pentru care istoria, ca și sportul, reprezintă un simplu hobby, care-și închipuie că pot folosi materialul de viață al trecutului, pentru a oferi scrieri de amuzament sau de divertisment, cu interpretări fanteziste, lipsite cu totul de profesionalism. Sunt și voci care apreciază că nu a venit încă timpul pentru a scrie o istorie de asemenea proporții, deoarece direcțiile de dezvoltare, spiritul în care trebuie alcătuită istoria nu sunt decantate, încă. De asemenea, sunt unii care apreciază că prejudecățile cu privire la realitățile istoriei noastre continuă să existe, iar înțelegerea adâncă a determinismului istoric, baza scrierii unei istorii care explică și învață este încă departe.

În pofida acestor obiecții, Academia Română și-a asumat responsabilitatea de a realiza sinteza – era de datoria sa să și-o asume – cu convingerea că va servi interesele generale, naționale, fiind o operă reprezentativă pentru personalitatea și demnitatea noastră.

5. ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ ȘI EUROPA

Așa cum se știe, în condițiile existenței libertății de opinie și dezbateri, în țările Occidentului s-a dezvoltat o filozofie a istoriei, care a servit drept suport orientării cercetării în domeniu, atingând cote superioare de reflecție. *Socială în întregul ei*, istoria a devenit, în Franța, de pildă, datorită lui Braudel, mai cu seamă, un adevărat “centru federativ al științelor umane”, revistei “Annales” revenindu-i rolul de “depozitară a socialului”. *Omul*, în întregul său, cu sistemul de viață și de gândire, a devenit obiectul esențial al cercetării istorice. Prin direcțiile imprimare de Braudel, Foucault și Chaunu, socialul este cercetat ca un ansamblu de interrelații în mișcare. S-a ajuns, chiar, la o istorie socială a politicului, înlăturându-se barierele între istoria cotidianului și istoria politică. O deschidere similară este înregistrată și în istoriografia germană, în așa numita *Alltagsgeschichte* (istorie a cotidianului), reacție împotriva analizei proceselor sociale globale și a structurilor, în favoarea faptelor trăite, a realităților de jos, în care sunt angajați oamenii de rând.

În Franța – la care ne referim mai mult – această *turnantă critică* (cum a fost numită), ce dă expresie reînnoirii istoriei sociale (a istoriei, în general, în fond) și a mentalităților, exprimând stadiul actual al gândirii istorice și drumul

parcurs, de la Lavisse la Foucault, nu reprezintă un simplu joc al spiritului, ci un efort imens de reflecție, întreprins în cercetarea istoriei omului, pentru apărarea istoriei și a situației ei pe locul care i se cuvine, în contextul științelor umane. Este un efort intelectual, cu rezultate care au favorizat nu numai dezvoltarea spiritului în Franța; el folosește cercetării istorice în general, civilizației umane.

Progresul a fost mare; *noua istorie* și, apoi, *turnanta critică* și-au găsit expresie într-o producție istoriografică importantă, de mare profunzime și diversitate.

În cei 50 ani de regim totalitar, lipsită și de o filozofie a istoriei – marxism-leninismul fiind *religia* admisă în interpretarea faptelor istorice – istoriografia noastră – chiar cunoscând direcțiile înregistrate în Occident – nu a putut să se încadreze în ritmurile de dezvoltare ale istoriografiei continentale sau americane. Au fost înregistrate progrese importante în cercetarea vieții rurale, a problemei agrare, a realităților sociale, a demografiei istorice și a mentalităților ș.a. Legăturile cu Occidentul au fost sincopate; în consecință, unele din obiectivele de cercetare proprii noii istorii au fost abordate sporadic, fără finalitate. După 1964, când a survenit “dezghețul”, reliefat prin orientarea cercetării istorice spre zona naționalului și cea a politicului (domenii interzise, aproape, până atunci), au fost realizate succese importante. Nu au fost puține, însă, nici exagerările și mistificările.

Cercetarea arhivelor nu a mai cunoscut intensitatea anterioară. În schimb, în timp, cercetările în domeniul arheologiei au atins o certă dezvoltare, cu rezultate pe măsură. Integrarea deplină în ritmurile și în direcțiile istoriografiei europene nu a fost posibilă. Fără să fie lipsită de realizări notabile în direcția cercetării și a descoperirii multor pete albe ale istoriei noastre, gândirea istorică românească, fără să ignore cuceririle istoriografiei occidentale, nu i s-a putut alinia.

Alinierea nu se poate realiza teoretic, numai; principiile teoretice trebuie aplicate și verificate prin investigarea propriei noastre istorii, prin cercetarea și valorificarea materialului documentar de care dispunem. Or, în această direcție, handicapul care ne separă de Occident este enorm. În timp ce, în Franța, de pildă, arhivele cuprind un material istoric ce oferă posibilitatea ca evoluția comunităților umane să poată fi urmărită secole de-a rândul (exemplul cel mai convingător este celebra lucrare alcătuită de istoricul francez Emmanuel Leroy Ladurie, *Montailou village occitan*), la noi, materialele lipsesc; cele care există, pentru epocile mai apropiate, este încă departe de a fi sistematizat și interpretat.

În ultima vreme, în Transilvania, mai cu seamă, unde arhivele sunt mai numeroase și mai bine conservate, au putut fi întreprinse cercetări importante, cu rezultate deosebite, în domeniul demografiei (care le continuă, augmentându-le, pe cele începute în deceniul VII), al vieții și civilizației rurale ș.a. Cercetări remarcabile au fost întreprinse în domeniul imaginarului social, în cel al mentalităților. Suntem, departe, însă, de a atinge aria de cuprindere a istoriografiei mondiale, în cadrul unei cercetări disciplinare, organizate. În ultimii zece ani, mai cu seamă, literatura noastră istorică s-a aplecat, cu predilecție (faptul

apare firesc), asupra descifrării resorturilor intime ale regimului totalitar. Memoriile, cele ale oamenilor politici sau ale deținuților, care au suferit rigorile temnițelor regimului totalitar, ca și literatura exilului, au ocupat un loc important.

Ne aflăm într-un moment istoric, într-o turnantă, în care trebuie să ne angajăm, cu responsabilitate și studiu metodic pentru a evita riscul sporirii decalajului care ne desparte de istoriografia generală. Nu putem arde etapele. Cercetarea istorică are nevoie de dreaptă orientare și fermă disciplinare a eforturilor, întreprinsă în centrele principale de studiu al trecutului și prezentului istoric. Academia Română, prin Secția sa de istorie, trebuie să-și asume, în configurațiile istorice schimbate, noi atribute în sporirea spațiilor cunoașterii și a capacității de creație.

6. ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ ȘI ȘCOLILE ISTORICE

Așa cum am observat și mai înainte, în sensul propriu al cuvântului, *școala* presupune o direcție sau direcții de cercetare, corifei îndrumători, publicații de profil și lucrări reprezentative, care să o motiveze și să-i dea expresie. Or, în condițiile în care marxism-leninismul și materialismul dialectic și istoric au reprezentat singurele modele în raport cu care trebuia orientată cercetarea istorică, dizidențele nu au fost posibile. Chiar dacă au existat abateri de la această *linie* (ele au fost numeroase, chiar), acestea au fost rezultatul unor eforturi individuale, ele nu au putut determina curente și iniția direcții. Au existat însă și există, încă, *școli* și trăsături distincte, în cele trei principale centre ale țării, mai cu seamă: București, Iași și Cluj.

În primul rând, cele trei provincii istorice, foste entități statale deosebite, au avut o viață istorică proprie, până la un punct. Ele posedă arhive organizate; ca urmare, o parte importantă a efortului istoriografic a fost rezervat reconstituirii istoriei provinciilor respective. Istoria generală a românilor, care reprezintă rezultatul contopirii istoriilor regionale (provinciale), a fost realizată prin studierea din unghiuri deosebite a întregului național românesc, prin reliefaarea legăturilor complexe ce au contribuit la realizarea acestui întreg, expresie a efortului politici desfășurat pentru constituirea statului național. Studiul istoriei provinciale, așa cum a fost el orientat și realizat, conferă putere stimulativă explorării istoriei naționale.

Firește, între *școlile* existente în cele trei centre istoriografice ale țării, există deosebiri; acestea au în vedere particularități ale discursului istoric, existența personalităților, orientarea cercetării și a publicațiilor ș.a. Este dificil de realizat o ierarhizare valorică. Nici nu este necesară, credem, o asemenea operație. Fiecare din cele trei centre are contribuția sa de merit la dezvoltarea istoriografiei românești în anii dificili ai regimului totalitar (asupra căruia se concentrează observațiile noastre).

Capitala, de pildă, în cele două centre importante – de învățământ și cercetare, Facultatea de istorie și Institutul “N. Iorga” – a beneficiat de realizările

unor personalități remarcabile (în rândul acestora, am putea menționa pe Dionisie Pippidi, P.P. Panaitescu, C.C. Giurescu, N. Berza, Emil Condurachi, A. Oțetea), de un puternic grup de profesori și cercetători, care s-au format și s-au manifestat în cuprinsul celor două nuclee esențiale asigurând, și astăzi, continuitatea progresului istoriografic în centrul principal al țării. Nume de prestigiu, activitate pe măsură, legitim recunoscută. Capitala însă și achizițiile sub raport istoriografic dobândite aici au fost supuse presiunii politice a regimului totalitar, care urmărea să utilizeze istoria și producția istoriografică în scopuri străine evoluției științei și interesului național. Istoricii adevărați au trebuit să *lupte* (în sensul propriu al cuvântului) pentru a apăra deontologia profesională, pentru a îndepărta impostura și a impune adevărul. Am arătat mai sus *triumful* prestigios al profesorului A. Oțetea în lupta cu impostorul Solomon Știrbu. Departe de a fi o victorie personală, episodul, se poate spune, reprezintă o victorie pe linia rezistenței istoriografiei naționale în fața celor care-i amenințau esența și rostul.

Din nefericire, în capitală, regimul e vegheat cu mai multă strășnicie la menținerea *liniei* politice și ideologice în orientarea cercetării și afirmarea publicațiilor. De asemenea, Institutul de istorie a Partidului, bine înzestrat cu fonduri și personal, a reprezentat un adevărat cal troian în interiorul cercetării istorice. Pe parcurs, depășind, deliberat, firește, limitele în care și-a cantonat inițial activitatea, acest instrument al regimului totalitar și-a extins domeniul de autoritate asupra întregii istorii românești, încercând să impună cercetării soluții politice comandate. Faptul nu a rămas fără repercursiuni și consecințe asupra conținutului adevăratei istorii.

Firește, lucrurile nu trebuie absolutizate. În interiorul acestei instituții, și-au desfășurat activitatea și cercetători cu vocație și simț al datoriei profesionale și civice, care au scris pagini de istorie care au rămas în patrimoniul istoriografic. O analiză nepărtinitoare a lor o va dovedi.

Așadar, mai mult decât în celelalte provincii ale țării, instituțiile reprezentative de care depindeau învățământul și scrisul istoriei naționale din capitală au trebuit să facă față unei presiuni mai mari, fiind supuse unui control mai sever. Spre onoarea lor, unii din reprezentanții "Centrului", cu misiunea de a verifica calitatea politică și orientarea ideologică a activității creatoare din provincie, asumându-și riscuri, au sprijinit producția istoriografică, sustrăgând-o, de multe ori, rigorilor cenzurii totalitare.

Școala istorică din Cluj a beneficiat de contribuția și prezența determinantă în viața spirituală a colectivității academice a unor mari personalități, reprezentative pentru istoriografia noastră: Constantin Daicoviciu, David Prodan, Ștefan Pascu. În timp ce primul, cu prestigiul și influența sa, a contribuit la dezvoltarea puternică a Școlii de arheologie transilvană, cel de al doilea, prin opera sa monumentală și prin ținuta-i civică, a creat direcții de cercetare, fiind, totodată, un reper moral, de conștiință profesională și condiție umană. Influența acestui mare dascăl a depășit limitele Transilvaniei, repercutându-se, benefic, asupra întregii noastre istoriografii. Profesorul Ștefan Pascu – deșii, unii, i-au

contestat valoarea operei istorice, condamându-i și labilitatea cu care a dat curs orientărilor regimului totalitar – a fost, credem noi, un istoric de prestigiu și un mare dascăl, care a format elevi și a sprijinit dezvoltarea cercetării istorice în centrul academic al Transilvaniei. Fără activitatea acestor mari istorici – ei nu au fost singurii – nu am putea înțelege efervescenta creatoare din domeniul istoriografiei, care domnește în Transilvania. Astăzi, lucrul apare evident, contribuția istoriografică a colegilor din Transilvania este masivă și valoroasă. Cercetarea și valorificarea materialelor arhivelor de pe teritoriul provinciei istorice reprezintă o normă de conduită, cu tradiție, cu rezultate de recunoscută importanță științifică deosebită. Banatul a început mai târziu să se afirme independent de câmpul istoriografiei, impunându-se cu producții de ținută. Bucovina, la rândul ei, și-a creat propriul său centru de studii, realizând cercetări importante asupra vieții istorice a provinciei.

Școala istorică din Iași are, și ea, unele particularități care o disting. În primul rând – este drept să o spunem – ea nu a dispus de personalități de statura celor existente la București sau la Cluj. Moartea profesorului Ilie Minea, care a pud bazele Institutului de istorie, și a lui Paul Nicorescu și, apoi, plecarea la București a profesorului A. Oțetea au creat un handicap important. Venirea unor cadre “din afară” nu a rezolvat numeroasele probleme puse de învățământul istoriei și de cercetarea în domeniu, cu toată valoarea, indiscutabilă, a unora dintre noii veniți. Alături de aceștia însă și-au găsit loc și “oameni ai zilei”, stipendiați ai regimului. O excepție merită să fie reținută. Profesorul Mircea Petrescu-Dâmbovița, arheolog venit la Iași, cu o pasiune, un profesionalism, o competență și un devotament situate mai presus de orice laudă, a creat aici o adevărată școală de arheologie, (Este singurul domeniu în care sintagma își găsește aplicabilitatea) demult afirmată pe plan național și internațional.

Se cuvine să amintim, de asemenea, rolul de excepție care a revenit unuia dintre profesorii din Iași – Dimitrie Berlescu. Acesta, am spune, cu adevăr și bună credință, a imprimat o direcție distinctă și fermă cercetării istoriei noastre moderne. Fără să se fi distins în domeniul cercetării prin lucrări în domeniu, profesorul D. Berlescu a fost un excelent îndrumător și pedagog, izbutind, în cadrul colectivului de istorie modernă al Institutului de istorie a Filialei din Iași a Academiei Române, pe care l-a condus, să creeze, ca factor coagulant, un important centru de cercetare în acest domeniu. A știut să selecteze cadrele, să le orienteze în activitatea lor și, mai ales, să le apere de rigorile și persecuțiile regimului totalitar. Al. Zub, Leonid Boicu, Ecaterina Negruți și semnatarul acestor rânduri își revendică, cu mândrie, titlul de elevi ai profesorului Berlescu. Îi închin, și cu acest prilej, gânduri de pioasă recunoștință.

Câteva din trăsăturile ce caracterizează cercetarea istorică în Iași – respectul pentru document, obligativitatea studiului comparat și reliefaarea interdependențelor, situarea fenomenului istoric în procesualitatea și devenirea lui concretă, aplecarea către generalizare și sinteză ș.a. nu sunt specifice numai

școlii istorice din capitala Moldovei. Credem că aceste cerințe sunt aplicate, cu mai multă rigoare, poate, aici.

Trebuie să amintim că, în centrul academic al Iașului, există un puternic nucleu de studiu metodic în domeniul slavisticii și a documentelor slave. După moartea profesorului C. Cihodaru, cercetările în acest domeniu sunt continuate și dezvoltate cu stăruință, competență și devotament.

Așadar, în lipsa unor *școli* reprezentative, particularitățile care personalizează producțiile cu caracter istoric din provinciile țării se întâlnesc și se întregesc, benefic, în cuprinsul elaboratelor și sintezelor istorice cuprinzătoare, ce reliefează, prin insistența semnificativă a preocupărilor, contribuția fiecăruia la realizarea istoriei naționale, a României.

7. EXISTĂ ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ UN CONFLICT ÎNTRE GENERAȚII?

Nu, nu cred în existența unui asemenea conflict. Am spus-o și mai înainte, atunci când m-am referit la discuția purtată în jurul manualelor alternative de istorie. În primul rând, nu avem istorici care să susțină și să reprezinte *un vechi regim*; regimul totalitar a fost repudiat, nu numai formal, de întreaga suflare românească. Firește, a fost respinsă în bloc, de toți istoricii cu bun simț, producția istoriografică cu caracter encomiastic și falsificările deliberate, realizate cu scopul de a asigura supraviețuirea, prin legitimare, a regimului totalitar. De asemenea, nu se poate vorbi de o rezistență conservatoare față de noua istorie. *Noua istorie*, în sensul acordat sintagmei în Occidentul european, a devenit, de multă vreme, un proiect major al specialiștilor. Astfel, imagologia, alteritatea, mentalitățile, istoria structurilor, studiile de sociologie istorică, de etnologie, psihologie etc. nu au fost considerate doar preocupări întâmplătoare, după cum studiul imaginarului social a constituit, și el, un obiect de explorare. Nu se poate postula o ruptură între generații, ci o continuitate pe aria succesiunii. Deosebiri, dacă există, țin doar de individualitatea discursului sau de natura preocupărilor și, firește, de posibilitățile de înțelegere și maniera de interpretare.

Într-o societate ca cea a noastră, în care activitatea istoriografică nu a putut să fie extinsă și aprofundată până la ultimele consecințe, când au rămas atât de multe goluri, care așteaptă să fie acoperite și un imens material arhivistic de examinat, nu este deloc productiv să se vorbească de o *înfruntare*, ci de o necesară și utilă complementaritate în domeniul cultivării sistematice a istoriei naționale.

Desigur, pe tărâmul istoriografiei – ca pe întregul câmp al activității noastre culturale, de altfel – confruntarea între idei nu lipsește. Aceasta are în vedere, așa cum s-a observat și mai sus, valorile patrimoniului național, condițiile de abordare a problematicii naționale, personalitățile exemplare ale istoriei, miturile naționale etc. Toată lumea este de acord că istoria trebuie curățată nu numai de zgura regimului totalitar, dar și de acele exagerări care-i falsifică

esența. Pe acest teren, păreri opuse, contradictorii, nu pot și nu trebuie să lipsească. Cu toții suntem de acord, credem, că, în noul orizont al globalizării, *istoria*, cartea noastră de vizită, nu poate intra într-o istorie universală cu întreaga ei încărcătură actuală. Trebuie selectate acele fapte și fenomene, acele procese și evenimente și puse în valoare acele personalități care sunt și rămân reprezentative pentru identitatea noastră.

În legătură cu aceasta, nu credem că, în istoriografie, cel puțin, se poate vorbi de un *postmodernism* (A se vedea, de pildă, discuția asupra postmodernismului din revista "Contrafort" – Revistă a tinerilor scriitori din Republica Moldova, an VII, nr. 9-11 (83-86), septembrie-noiembrie 2001, p. 16-24). Preocupările pentru *Noua istorie, mutatis mutandis* au început în deceniul '80. *La Nouvelle Histoire*, sub direcția lui Jacques le Goff, a apărut în 1978, și nu reprezintă începutul unei noi ere istoriografice, parte a unei noi ere culturale, ce s-ar încadra doar în mileniul care a început. Ea nu este o direcție care se afirmă împotriva clei vechi, ci se situează, în procesul evolutiv organic, ca o legitimă continuare a acesteia.

Sintagma lui Fukuyama: *sfârșitul istoriei* (a lumii vechi) trebuie înțeleasă ca exprimând nu o spaimă metafizică, ci, mai mult, ca o expresie a speranței în instituirea unei alte lumi, mai bune, mai drepte. Istoria nu se sfârșește odată cu instaurarea unei asemenea lumi. Dimpotrivă, ea rămâne, pentru a se înfățișa posterității în adevărata sa înfățișare, substanțial implicată în programul de îmbunătățire a condiției umane.

Secolul al XX-lea a fost un secol al spaimei, al războaielor distrugătoare, al holocaustului fizic și psihic. Traumele suferite de popoarele lumii au fost incomensurabile (două războaie mondiale, cărora le-au urmat războaie locale fără sfârșit. Populații întregi decimate și terorizate de ciuma brună și de cea roșie, mințile încătușate în lanțurile unei gândiri simplificatoare, ce avea în vedere crearea unui om nou, lipsit de capacitatea și voința de a acționa. Istoriografia trebuie să răspundă – și ea – noilor aspirații ale umanității, să contribuie la formarea unor noi conștiințe, în acord cu vremurile în care trăim. Sunt convins că nu există nici un slujitor al istoriei care să nu adere responsabil și generos la aceste adevăruri, să nu răspundă activ acestor cerințe fundamentale ale timpului nostru. Noua sinteză de istorie a românilor, pe care o pregătește Academia, urmărește angajarea istoriografiei naționale pe această cale.

Desigur, istoricii tineri, structurați mai hotărât pentru nou, își afirmă, cu mai multă îndrăzneală, opțiunile pentru o nouă istorie. Deocamdată, însă, tendința de *revizuire* a istoriei se desprinde, mai mult, ca o constatare de ordin metodologic, căreia i-au fost fixate unele repere. Istoriografia noastră are nevoie de specialiști care să facă această revizuire, cu competență și profesionalism, în acord cu interesele noastre culturale și naționale. Generațiile care vor urma, aparținând secolului care a început, își vor alcătui propria lor istorie, prin redimensionarea întregii viziuni asupra științei și culturii.

Oricum, este important de semnalat că tinerii reprezintă, astăzi, un contingent important, care s-a afirmat puternic pe terenul istoriografiei, prin lucrări de valoare. Cunosc personal câțiva din București, mă simt și sunt mai aproape de cei din Cluj și din Iași și am bucuria să constat că, beneficiind de *anul slavei* – care, pentru ei, dar și pentru noi, a fost 1989 – gândesc și acționează cu înțelegerea și cumpănirea solicitate de cerințele disciplinei istoriei.

Aș dori ca, în scrierea istoriei, în perspectiva mileniului în care am intrat, cei angajați într-o perspectivă comprehensivă pe tărâmul istoriografiei să se întâlnească și să lucreze laolaltă la alcătuirea unei istoriografii naționale reprezentative; tinerii să manifeste înțelepciune, posibilitățile de discernere critică ale maturității, iar cei vârstnici, îndrăzneala, capacitatea de muncă și setea neostoită de cunoaștere a tinerilor. Asemenea lui M. Kogălniceanu, tinerii să fie *bătrâni*, iar bătrânii *tineri* în judecarea faptelor și în scrierea istoriei naționale.

8. STAREA ACTUALĂ A ISTORIOGRAFIEI ROMÂNE

Ne aflăm, actualmente, într-un *stadiu de așteptare*. A apărut o bogată literatură a detenției, a rezistenței, numeroase lucrări aparținând genului memorialistic, care lămuresc aspecte importante ale perioadei regimului totalitar. De asemenea, au fost scrise, în țară sau peste hotare, la fel de numeroase cărți, aparținând tuturor genurilor, care analizează perioada dintre cele două războaie mondiale, dictatura regimului totalitar ș.a. În egală măsură, au fost elaborate lucrări judicioase cu privire la falsificările produse în scrisul istoriei și la consecințele lor, au fost delimitate mecanismele metodologice ce au contribuit la articularea miturilor istorice. În tot acest timp, în lipsa unei reviste de direcție și a unei analize de natură să fixeze liniile de dezvoltare a istoriografiei, cercetarea continuă în institutele de profil ale Academiei Române și în facultățile de istorie, pe baza unei tematici generale sau speciale, înscrise în planurile unităților. Granturile, numeroase, sunt acordate unor teme largi, la elaborarea cărora contribuie cercetători aparținând unor vârste și experiențe deosebite. Amploarea cercetărilor probează graba care se manifestă în acoperirea găurilor existente și tendința de aliniere metodologică și tematică la istoriografia universală.

Sperăm că sinteza pe care o va reprezenta Tratatul de istorie va aduce o clarificare, de natură să fixeze, cu mai multă fermitate, obiectivele orientative. Oricum, credem că a venit timpul să fie întreprinsă o analiză completă, riguros exactă și constructivă a istoriografiei din anii regimului totalitar. Fără aceasta, va fi dificil să fie depășite prejudecățile sau ideile preconcepționale care apasă asupra epocii, a oamenilor și a creației lor. Nu credem că, în realizarea acestei operații, mai sunt necesare distanțarea de evenimente și o decantare mai accentuată a acestora. O analiză concretă și pragmatică, adaptată realului istoric, efectuată acum, când oamenii sunt mai aproape de trecut, are, credem, o mai mare șansă de a fi autentică și, deci, credibilă.